

УДК 94(37).07

DOI: 10.24919/2312-2595.40.123251

ГУМЕННИЙ Віктор – аспірант кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка (hvlyterant@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2405-1975>

РИМСЬКА ВІЙСЬКОВА ПРИСУТНІСТЬ У ДУРА-ЕВРОПОС В КОНТЕКСТІ ПАРФЯНСЬКИХ КАМПАНІЙ СЕВЕРІВ

*У статті на основі папірологічного та епіграфічного матеріалу охарактеризовано римські військові з'єднання у Дура-Европос, їхню участь у парфянських кампаніях Северів, та роль у реалізації зовнішньої політики Риму на Сході. Проаналізовано хронологію можливого виникнення посади *dux girae*. Встановлено, що найактивніше гарнізон почали посилювати на початку III ст. н. е. Серед з'єднань, зафіксованих у місті, особливу роль відіграла *cohors XX Palmyrenorum*, та вексиліяції легіонів провінції *Syria Coelae*.*

Ключові слова: Римська імперія, Парфія, Дура-Европос, римська армія, Близький Схід, династія Северів.

ГУМЕННИЙ Віктор – аспірант кафедри археології та спеціальних областей історичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка (hvlyterant@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2405-1975>

РИМСКОЕ ВОЕННОЕ ПРИСУТСТВИЕ В ДУРА-ЕВРОПОС В КОНТЕКСТЕ ПАРФЯНСКИХ КАМПАНИЙ СЕВЕРОВ

*На основании анализа папирологического и эпиграфического материала охарактеризованы римские подразделения в Дура-Европос, их участие в парфянских кампаниях Северов и их роль в реализации внешней политики Рима на Востоке. Проанализирована хронология возможного возникновения должности *dux girae*. Установлено, что наиболее активно гарнизон начали укреплять в начале III века н. э. Среди соединений зафиксированных в городе,*

особую роль имели cohorts XX Palmyrenorum и вексилыции легионов расквартированных в провинции Syria Coelae.

Ключевые слова: Римская империя, Парфия, Дура-Европос, римская армия, Ближний Восток, династия Северов.

Постановка проблеми. Одним з ключових пунктів римської військової присутності на Близькому Сході у епоху імперії стало місто Дура-Европос. Засноване Селевкідами на правому березі Євфрату, воно від 165 до 256 р. н. е. перебувало під контролем Риму. З огляду на активну зовнішню політику династії Северів, військові конфлікти з Парфянським царством Аршакідів ставали неминучими. Дура-Европос, зважаючи на географічне розташування, займало особливе місце у системі римської прикордонної політики на Сході. При цьому ключовим тут ставали римські військові підрозділи, розквартировані як місті, так і на його околицях, уздовж середньої течії Євфрату. Вагому роль у реконструкції історії римського військового гарнізону у місті відіграє корпус папірусів і пергаментів, знайдених під час археологічних досліджень, проведених у міжвоєнний час експедиціями Ф. Кюмона та М. Ростовцева. Не менш важливою є інформація археологічних та епіграфічних джерел, адже вони дають нам унікальну інформацію про склад та діяльність римської армії у регіоні.

З огляду на активізацію в останні десятиліття дискусій щодо характеру римської прикордонної політики в епоху імперії [4; 6], аналіз означеної проблеми на прикладі конкретних центрів римської присутності у регіоні, як нам видається, може дати більш позитивний ефект, ніж спроби узагальнено характеризувати всю римську політику на Сході вписуючи її у наперед визначені рамки та концепції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що особливістю досліджень, які проводилися у Дура-Европос, стала регулярна публікація їхніх результатів. Завдяки цьому вчені із самого початку мали змогу залучитись до аналізу джерельного матеріалу. У 1959 р. було опубліковано корпус папірологічних джерел. Ключову роль у роботі над матеріалом відіграли К. Брэдфорд Веллс, Роберт Фінк і Дж. Френк Джіліам [12]. Важливим залишається і дослідження Г. Кіпатріка [9, 215 – 225]. Не можна оминати увагою ключову статтю Ф. Міллара та Х. Коттон, при-

свячену аналізу папірологічного матеріалу Близького Сходу [2]. У 2010 р. Жаклін Остін присвятила свою дисертацію вивченню практик читання та письма у середовищі римської армії у Дура-Европос [1]. Значну кількість матеріалі опубліковано П'єром Леріше, який продовжував дослідження міста у 80 – 90-ті рр. XX ст. Римську армію на Близькому Сході у контексті конфліктів з Парфією розглядали Л. Дірвен [3], Т. Кайзер [8], Л. Грегорацці [5], Б. Ісаак [6; 7], Н. Полард [10], П. Едвел [4], М. Сартр [4]. Загалом, варто зазначити що хоча означена тематика і була у полі зору дослідників, проте значення Дура-Европос саме в контексті кампаній Северів на Сході дослідниками спеціально не аналізувалося.

Метою пропонованої статті є реконструкція римської військової присутності в Дура-Европос у контексті зовнішньої політики правителів імператорської династії Северів на Сході. Досягнення мети передбачає аналіз джерельного масиву епіграфічних та папірологічних джерел, які є основним джерелом у питаннях ідентифікації і вивчення римських військових з'єднань у місті.

Аналізуючи кампанії Северів у Парфії, слід розуміти, що передумовою для чергового римо-парфянського конфлікту стала громадянська війна в Римській імперії. Вологез, використавши боротьбу між Септимієм Севером та Песценнієм Нігером, спровокував повстання в Осроені та Адіабені (Dio Cass. 75, 1, 1). Військові дії розпочалися навесні 195 р. і для римлян кампанія стала надзвичайно вдалою, однак повстання Клодія Альбіна в Галії на деякий час не дозволили римлянам до кінця реалізувати свої плани [4, 136 – 151]. Нова кампанія розпочалася у 197 р. і також була досить вдалою, однак згодом римляни вимушені були відступити, і спроба Септимія Севера захопити Хатру завершилася невдачею. Парфянська кампанія навряд чи могла вдовольнити Септимія Севера, адже не вдалося захопити нові території поза колишньою сферою впливу Риму, до того ж війська зазнали важких людських втрат.

У 211 р. імператором стає Каракала. Незабаром після цього правитель Осроени Абгар IX почав розширювати свою владу над сусідами. Каракала змусив цього царя прибути до Риму з дружнім візитом і потім затримав його. Подібною була і політика стосовно Вірменії (Dio Cass. 77, 12, 1). Під час зимівлі в Нікомедії імпера-

тор, ймовірно, почав готуватися до походу на Схід. У кампанії брали участь легіони I і II *Adiutrix*, II *Parthica* під командуванням Елія Деція Триціана, III *Augusta*, III *Italica*, III *Cyrenaica*, IV *Scythica*, останні два з яких ми бачимо серед з'єднань які перебували в Дура-Европос (ILS 8873; CIL III, 142076; VIII, 2564).

Каракала як привід для війни використав той факт, що парфяни відмовилися видати йому Антіоха та Тілідата, який, найімовірніше, був представником вірменської гілки Аршакідів. Коли ж формальна згода на видачу Тілідата та Антіоха була досягнута, це не зупинило Каракалу, який вирішив продовжувати агресивну політику, спрямовану проти Вірменії (Dio Cass. 77, 21). Під час перебування в Антіохії Каракалла відправив послів до Артабана просити руки його доньки. Наступні повідомлення Геродіана створюють картину підступного нападу римлян на парфян під час весілля. Наскільки правдива ця історія сказати важко, втім Мідія зазнала спустошення, зокрема було захоплено місто Арбела, де розміщувалися усипальниці царів Парфії, які були розграбовані римлянами (Herodian. IV, 11). Навесні 217 р. Артабан розпочав військові дії проти римлян і ввів війська на територію Месопотамії. Однак на початку квітня Каракалла був убитий на шляху з Едесси в Карри, і його змінив на троні Макрін [4, 145 – 150].

Новий імператор уважав, що час для продовження військових дій проти парфян був далеко не найкращим, тому повернув парфянам полонених та розпочав спроби укласти мир з парфянами, які, однак, не увінчалися успіхом. Біля Нізібіса відбулася битва, яка тривала три дні і завершилась для римлян не надто вдало (Dio Cass. 78, 26, 7). Лише ціною двохсот мільйонів сестерціїв, які витратили на подарунки Артабану та парфянським вельможам, вдалося укласти перемир'я. Сенату все це було представлено як перемога Риму, і Макріну запропонували надати титул *Parthicus*. У червні 218 р. Макрін зазнав поразки поблизу Антіохії. Згодом і він, і його син були убиті [4, 145 – 150]. Яку ж роль відігравали міста на зразок Дура-Европос у цих подіях і яким був їхній вплив на зміну форм і засобів римської зовнішньої політики стосовно Парфії?

Для вивчення римської військової присутності в Дура-Европос важливою є інформація джерел, здобутих експедиціями Ф. Кюмона, М. Ростовцева, П. Леріше. Так, експедицією Ростовцева було знайдено трохи більше ніж півтори сотні пергаментів

та папірусів, з них греко- та латиномовний корпус складає переважну більшість. Основний масив пов'язаних з римською армією текстів – це документація когорти *Vicesima Palmyrenorum* [12, 6 – 8]. Усі пергаменти і папіруси були знайдені у північній частині міста між головними воротами та Вежею № 3 [12, 3]. Серед матеріалів уламки однієї воскової таблички, яка містила рештки грецького тексту, тому однозначно пов'язувати її з римською військовою присутністю ми не можемо [12, 3]. Пергаментні документи використовувались упродовж всієї історії міста і наявні тексти датуються від II ст. до н. е. до середини III ст. н. е. Появу папірологічних джерел важко датувати, найбільш ранній документ датується 208 р. н. е., проте можливо, що цей матеріал використовували і раніше. Саму традицію використання папірусу як письмового матеріалу у Дура-Европос найімовірніше слід пов'язувати саме з римською військовою присутністю [12, 4]. Стосовно походження текстів, то маємо масив документів, який було створено як поза межами міста, так і в ньому. Військовий архів, цілком імовірно, розміщувався у невеликій кімнатці храму Аззанаткона, хоча серед знайдених там документів один з пергаментів не має військового характеру. Певна кількість документів була виявлена у місцях, які, на думку дослідників, не були пов'язані з їхнім зберіганням [9, 218 – 223; 12, 4].

З появою у місті римської армії, вона проникає у всі деталі міського життя. Судова влада здійснювалась трибуном (P. Dura 125 – 127). Окрім Пальмірської когорти, у нас є згадки і про *Legio IV Scythica* (P. Dura 32) та *Legio XVI Flavia Firma* (P. Dura 43). Серед когорт називаються також *Cohors III Augusta Thracum* (P. Dura 26) і *Cohors XII Palaestinorum* (P. Dura 30). Ми зустрічаємо свідчення про солдата, який одружився із вдовою іншого вояка (P. Dura 30). Епіграфічний матеріал дає змогу верифікувати цілу низку повідомлень папірологічних джерел. Так, Пальмірська когорта згадується у цілій низці написів (AE 1923, 23; AE 1940, 240). 192 або 193 роком можна датувати присвяту Елія Тиціана, декуріона II Ульпієвої кінної когорти (*Ael(ius) Tittianus dec(urio) coh(ortis) / II Ulp(iae) eq(uitatae) Com(modianae)*). AE 1928, 86). Є згадки і про інших офіцерів цього з'єднання (*Tre[b]ium Maximum trib(unum) coh(ortis) II Ulp(iae) eq(uitatae)*). AE 1934, 280). Бачимо ми і згадку

про Гая Юлія Руфіна, який був центуріоном IV Скіфського легіону ((*centurioni*) *leg(ionis) III Scyt(hicae)*). AE 1929, 181).

Певні дисциплінарні проблеми, які виникали у римської армії III ст. могли бути зафіксованими у папірусах P. Dura 46, 55 та 63, і вони мали вплив як на вояків гарнізону, так і на цивільне населення [12, 22 – 24]. 180 роком датуються свідчення про відновлення деяких інституцій доби еллінізму, які втратили свою роль з приходом парфян. Жерці Зевса, Аполлона, предки і Селевк Нікатор у деяких документах знову називаються епонімами (P. Dura 25, P. Dura 37). Певний вплив римська армія, очевидно, мала і на етнічну ситуацію в міста, у папірологічному матеріалі фіксується зростання кількості носіїв арамейських і латинських імен [10, 111 – 122].

Римляни тимчасово зайняли місто у 115 – 117 рр. н. е., вдруге ж її зайняли римляни у 164 або 165 р. н. е. Нам мало що відомо про перші кілька десятиліть перебування міста під владою Риму. Гарнізон був невеликим і на початку принаймні його частину складали пальмірські лучники [8, 92 – 95]. Коли Септимій Север поділив Сирію на дві частини (194 р. н. е.) Дура Европос була включення до Келесирії, а не до Фінікії, як це сталося з Пальмірою. Про це свідчать і імена намісників провінцій, які зустрічаються у папірологічних та епіграфічних джерелах та вексилляції, які складали основу гарнізону. Серед згаданих осіб виділяється Марій Максим, який був легатом Келесирії, і Мініцій Марціал – прокуратор при ньому (*Marius Maximus tribb(unis) et praeff(ectis) et praepositis nn(umerorum) salutem / quid scripserim Minicio Martiali proc(uratori) Augg(ustorum) nn(ostrorum)*). AE 1933, 107). До 256 р., місто перебувало у складі саме цієї провінції. Відповідно, більшість джерел згадують саме про легіони, які розташовувалися у Келесирії, а саме про *Legio IV Scythica* і *Legio XVI Flavia Firma*. Саме згадки про них, за єдиним винятком, ми натрапляємо і у епіграфічному матеріалі. Цим винятком є *Legio III Cyrenaica*, основна база якого була в Аравії. Вояки цього легіону брали участь у відбудові амфітеатру у Дура Европос у 216 р. н. е. (*vexill(ationes) legion[um] III Sc[yt(hicae) et] III [Cy]r[enaicae] [An]tonin[ian]arum*). AE 1937, 239) і могли деякий час після цього перебувати у місті, про що опосередковано свідчить один з написів (*Leg(io) III Cyr(enaica) Antonin[iana]*). AE 1934, 277). Сам факт

присутності цієї частини у регіоні, найімовірніше, слід пов'язувати з участю цього з'єднання у Парфянській кампанії Каракалі. Цілком можливо, що цей період активної політики Риму на Сході у місті вочевидь перебували і з'єднання *Legio III Gallica* (*(vex(illatio) legg(ionum) III Cyr(enaicae) et III Scyth(icae)) Anton(iniana) / [[[et III Gall(icae)]]]*. АЕ 1934, 276 та особливо *Leg(io) III Gall(ica)*. АЕ 1934, 281).

Приналежність Дура та ділянки Євфрату до Келесирії була цілком виправданою, оскільки розташовані тут гарнізони, ймовірно, першочергово мали захищати дороги до Північної Сирії та Антіохії [5, 93 – 149]. Тим не менш, географічне розташування міста у випадку повномасштабного зіткнення з парфянами робило його оборону та загальну координації сил у регіоні вкрай специфічними, оскільки Дура була віддалена як від резиденції намісника провінції, так і від таборів, де розташовувалися основні сили римських військ у регіоні, які, власне, були розміщені північніше. Ця проблема привела до появи посади командира військових з'єднань у регіоні – так званого *dux ripae*. Нам відомо чотири особи, які займали цю посаду, – Доміцій Помпеян, який отримав її в часи Елагабала чи Александра Севера, Ліціній Пакатіан (серпень 245 р.), Ульпій Терцій (248 р.) та Юлій Юліан (251 – 253 рр. н. е.) [12, 24 – 26].

Головною проблемою, спричиненою станом джерельної бази, є час виникнення означеної посади. М. Ростовцев та Б. Веллс на основі невеликого діпінті з резиденції командира припускали можливість датування часами Елагабала або Александра Севера [12, 26 – 28]. Якщо датувати спорудження будівлі у проміжку між 218 та 222 р. н. е. і припускати що діпінті було залишене у перші кілька років функціонування будівлі, можемо пов'язувати виникнення цього інституту з Парфянськими кампаніями Северів. Однак можлива інтерпретація, яка відносить появу цього інституту до періоду війн з Сасанідами. Папірологічна інформація опосередковано свідчить на користь останньої версії, оскільки *dux ripae* найраніше згадується у P. Dura 97. Можна було б сказати, що цей документ не можна вважати надійним хроноіндикатором, з огляду на стан збереження джерельної бази, проте, на думку частини дослідників, для доби Елагабала у нас є достатня кількість документів, хоча у них і відсутні згадки про цей інститут. Водно-

час навіть у пізніший час трибун Пальмірської когорти вирішував питання безпосередньо з намісником та прокуратором провінції. Тому все ж важко зробити однозначні висновки про час появи посади та про те, яким було її реальне значення. До цього гарнізон підпорядковувався адміністрації провінції, що в умовах військових дій і оперативної зміни ситуації теоретично створювало певні труднощі [5, 110 – 128].

Перше регулярне військове з'єднання, про яке ми маємо інформацію, – *Cohors II Ulpia Equitata*, яка з'являється у місті в добу Коммода. Вона брала участь в експедиції Луція Вера проти Парфії, проте у самій Сирії вона була дислокована дещо раніше – починаючи з 156 або 157 р. н. е. В останні роки правління Септимія Севера і в добу Каракали військовий табір збільшили у розмірах, одночасно посиливши гарнізон, який розташовувався у місті. Сам табір був дислокований у північно-західній частині міста і у перші півстоліття існування вочевидь займав досить скромну площу [10, 35 – 69]. Між 209 і 216 рр. він, як уже частково було згадано, збільшився. 208 р. н. е. датується перша згадка про *Cohors XX Palmynerorum*. Вексіяції двох сирійських легіонів – Четвертого та Шістнадцятого – спорудили Мітреум у 209 – 211 рр. н. е. Амфітеатр споруджували вексіяції Четвертого Скіфського легіону та Третього легіону Кіренаїка. Вояки *Legio XVI Flavia Firma* у цей час, найімовірніше, були залучені до військової кампанії Каракали. Також існує певна ймовірність що у цей час у місті перебували вояки *Legio X Frentensis*. Після 217 р. легіонери розташовувалися у місті регулярно, втім розмір гарнізону міг зменшитись [8, 93 – 100].

Cohors XX Palmynerorum – єдине допоміжне римське військо з'єднання, яке фактично відоме нам винятково за папірологічним та епіграфічним матеріалом, знайденим у Дура-Европос. Когорта вперше фігурує у документі Р. Dura 56. Саме виникнення когорти слід пов'язувати з першою парфянською кампанією Септимія Севера, втім можливі й інші варіанти, зокрема в епоху Антонінів напередодні кампанії Луція Вера, або ж у 170-ті рр. н. е., коли у Дура Європос було розквартировано загін лучників з Пальміри. Окрім дати створення цього військового підрозділу, певні труднощі викликає і його нумерація саме як Дванадцятій Пальмірської когорти. Вона розташовувалась у місті щонайменш від 208

до 256 рр. н. е. Окрім Дура-Европос, певна частина вояків впродовж 218 – 222 рр. н. е. розмістилися вздовж середньої течії Євфрату (P. Dura 64, P. Dura 100 – 101).

Папірологічний матеріал лише опосередковано повідомляє нам про військові кампанії, у яких брало участь це з'єднання. Серед них виділяється Парфянська кампанія Каракалі 216 р. (P. Dura 66). Вона також, ймовірно, була залучена до якихось військових дій у часи Елагабала (P. Dura 55), зокрема перебувала в ескорті імператора (219) (P. Dura 100). Серед більш пізніх кампаній проти Сасанідів, то, вочевидь, вона брала участь у зіткненнях 233 р. (P. Dura 83). Папірологічний матеріал дає підставу безсумнівно ідентифікувати когорту саме як *cohors miliaria*.

Папіруси P. Dura 100 і P. Dura 101 є для нас найкращим джерелом, що допомагає реконструювати кількісний склад когорти станом на 210 – 220-ті рр. У порівнянні з 230-ми рр. (P. Dura 82, P. Dura 89) кількість вояків зменшується з 914 до 781. Перші документи, ймовірно, зафіксували кількісний склад когорти після заходів Каракалі 214 – 216 рр. та, можливо, після військових дій Макріна у 217 р. Когортою командував трибун, подекуди його місце міг займати центуріон, який виконував функції препозита. Документи дають нам детальний перелік номенклатури посад, які існували при тогочасній когорті. Цікавою є присутність частин дромедаріїв, які перелічені у папірусах після кінноти [12, 33].

Найдовша зафіксована тривалість служби складала 27 років. У P. Dura 100 зафіксовано 19 вояків а у P. Dura 101 – 21 солдат, які перебували на 26-у році своєї служби, причому, цілком ймовірно, подібні цифри могли б бути більшими з огляду на те, що папіруси пошкоджені. Так, у P. Dura 100 зафіксовано 43 людини які несли 24-й рік своєї служби у когорті. Коли ми проаналізуємо кар'єрні можливості центуріонів та декуріонів, то більшість з них вступали на цю посаду між 12 та 20 роками служби. Документ P. Dura 66, ймовірно, зафіксував підготовку з'єднання до активної участі у кампанії Каракалі про Парфії, а P. Dura 83 – у експедиції Александра Севера. Джерела які фіксують чисельність когорти, також відображають її втрати у кампанії Макріна 217 р. (P. Dura 100). Окрім відомостей про чисельний склад та номенклатуру когорти, важливими є документи офіційної документації, зокрема, щоденні звіти, розпорядження трибуна, офіційне листування з адміністра-

цією провінції – все це допомагає реконструювати перебування римського гарнізону та деталізувати специфіку логістики римських військових кампаній III ст. н. е.

Висновки. Військові кампанії Северів проти Парфії мали характер повномасштабних військових експедицій з бойовими діями на території Месопотамії. Такі міста, як Дура-Европос, були важливими пунктами як для розміщення римських військових з'єднань, так і для контролю за територіями безпосередньо у прикордонній зоні. Аналіз джерельного матеріалу дає підставу для висновків, що у місті перебували підрозділи, безпосередньо залучені до військових дій проти Парфії. Це проявлялось зокрема у тому, що у складі гарнізону міста зафіксовані вояки легіонів, місцем дислокації яких не була Сирія. Водночас, як нам видається, сам характер розташування римських військ у регіоні, їхня кількість та віддаленість від основних центрів провінції робили Дура-Европос та довколишній район течії середнього Євфрату вкрай вразливим, що в умовах кампаній проти Парфії, можливо, не було цілком очевидним, проте з виникненням загрози з боку молодшої династії Сасанідів, потреба у наявності на місці командного складу, який зміг би приймати виважені і серйозні рішення, стає актуальною. Наслідком цього, ймовірно, стає поява посади *dux ripae*.

Аналізуючи роль Дура-Европос у Парфянських кампаніях Северів, слід також наголосити на тому, що все ж були спроби посилити військове значення міста, наслідком чого стало як розширення військового табору, так і посилення міського гарнізону. Загалом, ситуація у Дура-Европос частково підтверджує тези тих дослідників, які пропонують відмовитися від модернізації в оцінці зовнішньої політики Риму доби імперії.

Перспективним напрямом можна вважати подальше вивчення ролі інших прикордонних міст східних провінцій Римської імперії у контексті реалізації основних напрямів її зовнішньої політики в епоху принципату.

Література

1. Austin J. Writers and writing in the Roman Army at Dura-Europos. A dissertation submitted to the Department of English / Jacqueline Austin ; Institute of Archaeology & Antiquity for the degree of Doctor of Philosophy. – Birmingham : College of Arts & Law University of Birmingham, 2010. – 336 p.

2. Cotton H.M., Cockle W.E.H., Millar F.G.B. The Papyrology of the Roman Near East: A Survey / H.M. Cotton, W.E.H. Cockle, F.G.B. Millar // *JRS*. – 1995. – Vol. 85. – P. 214–235.
3. Dirven L. The Palmyrenes of Dura-Europos : A Study of Religious Interaction in Roman Syria / Lucinda Dirven. – Boston : Brill, 1999. – 360 p.
4. Edwell P. Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control / P. Edwell. – London & New York : Routledge, 2007. – 320 p.
5. Gregoratti L. Dura-Europos: A Greek Town of the Parthian Empire / Leonardo Gregoratti // *Religion, Society and Culture at Dura-Europos* / Ed. T. Kaizer. – Cambridge : Cambridge University Press, 2016. – P. 16–30.
6. Isaac B. The limits of Empire: the Roman army in the East / B. Isaac. – Oxford : Clarendon Press, 1992. – 510 p.
7. Isaac B. The Near East Under Roman Rule : Selected Papers / B. Isaac. – Leiden ; New York : Brill, 1998. – 481 p.
8. Kaizer T. Dura-Europos under Roman rule / Ted Kaizer // *Ruling the Greek World: Approaches to the Roman Empire in the East* / Eds. ortés, J.M. Copete, E. Muñiz Grijalvo, F. Lozano Gómez. – Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2015. – P. 91–101.
9. Kilpatrick G.D. Dura-Europos: The Parchments and the Papyri / G.D. Kilpatrick // *GRBS*. – 1964. – Vol. 5, No 3. – P. 215–225.
10. Pollard N. Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria / Nigel Pollard. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 2000. – 349 p.
11. Sartre M. The Middle East Under Rome / Maurice Sartre. – Cambridge, Mass. ; London : Belknap Press of Harvard University Press, 2004. – 665 p.
12. The Excavations at Dura-Europos. Final Report. Vol. 5, Part 1 : The parchments and papyri / Eds. C.B. Welles, R.O. Fink, J.F. Gilliam. – New Haven and London : Yale University Press, 1959. – 457 p.

References

1. Austin, J. (2010). *Writers and writing in the Roman Army at Dura-Europos*. (Doctor's Thesis). Birmingham: College of Arts & Law University of Birmingham [in English].
2. Cotton, H.M., Cockle, W.E.H., & Millar, F.G.B. (1995). The Papyrology of the Roman Near East: A Survey. *The Journal of Roman Studies*, 85, 214–235 [in English].
3. Dirven, L. (1999). *The Palmyrenes of Dura-Europos: A Study of Religious Interaction in Roman Syria*. Boston: Brill [in English].
4. Edwell, P. (2007). *Between Rome and Persia. The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control*. London & New York: Routledge [in English].

5. Gregoratti, L. (2016). Dura-Europos: A Greek Town of the Parthian Empire. In T. Kaizer (Eds.), *Religion, Society and Culture at Dura-Europos* (pp. 16–30). Cambridge: Cambridge University Press [in English].
6. Isaac, B. (1992). *The limits of Empire: the Roman army in the East*. Oxford: Clarendon Press [in English].
7. Isaac, B. (1998). *The Near East Under Roman Rule: Selected Papers*. Leiden; New York: Brill [in English].
8. Kaizer, T. (2015). Dura-Europos under Roman rule. In J.M. Co-pete, E. Muñiz Grijalvo, F. Lozano Gómez (Eds.), *Ruling the Greek World: Approaches to the Roman Empire in the East* (pp. 91–101). Stuttgart: Franz Steiner Verlag [in English].
9. Kilpatrick, G.D. (1964). Dura-Europos: The Parchments and the Papyri. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 5, 3, 215–225 [in English].
10. Pollard, N. (2000). *Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria*. Ann Arbor: University of Michigan Press [in English].
11. Sartre, M. (2005). *The Middle East Under Rome*. Cambridge, Mass.; London: Belknap Press of Harvard University Press [in English].
12. Welles, C.B., Fink, R.O., Gilliam, J.F. (Eds.). (1959). *The Excavations at Dura-Europos. Final Report. Vol. 5, Part 1: The parchments and papyri*. New Haven and London: Yale University Press [in English].

HUMENNYI Viktor – Postgraduate at the Department of Archeology and Special Historical Studies, Ivan Franko National University of Lviv (hvlterant@gmail.com); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2405-1975>

ROMAN ARMY IN DURA EUROPOS AND THE SEVERAN PARTHIAN CAMPAIGNS

The article deals with the problem of Roman military presence in Dura Europos in the context of the Parthian campaigns of the Severan dynasty and Roman foreign policy in the East. Due to its geographical position, the town of Dura Europos was quite an important military site in the Seleucid, Parthian and Roman periods. Dura was held briefly by the Romans under Trajan and was later captured by Lucius Verus. Dura was relatively easy to defend, and that value of the city justified the effort to hold it. In the Roman period, after the campaign of Lucius Verus, the city became a garrison on Rome's eastern frontier. Very little is known about the first

decades of Roman presence in Palmyra. The garrison appears to have been not very large.

In the Age of the Severan dynasty, the garrison consisted of the vexillations of the legions that were regularly settled in the province of Syria Coelae. That included Legio IV Scythica and Legio XVI Flavia Firma. The presence of the Legio III Gallica and Legio III Cyrenaica in the city during the years 216 – 220 CE can be strongly connected with the Parthian campaigns of Caracalla. The main attachments in the city were cohorts XX Palmynerorum and the vexillations of the legions settled in the province of Syria Coelae. The papyri documents left by the soldiers and officers of the Cohors help us to reconstruct not only the daily life and the economy of the Roman Army in the East, but they also provide us with information about the military activity of its soldiers including the wars against Parthia.

The author analyzes chronology of the possible appearance of the institute of *dux ripae* and states, that the only information about the office of the military command of the region before the 240 CE comes from an assumption that was made by M. Rostovtzeff, who believed that the dipinto from the palace of the *dux* could be used as a source to date the appearance of that office. Nevertheless, the papyrological material finds the earliest mentions about this command only in the 240-s CE. The existing evidence can be used to date this office as by the time of military expeditions of Caracalla and Macrin against Parthia or the other possible variant are the late Severan wars with the Sasanian Persia.

The author concludes that the military garrison was increased at the beginning of the third century CE – the fact that was recorded with a number of epigraphical and papyrological sources. The archaeological sources help us to verify this information for we can see how the military camp expanded in that period that was also followed with an amount of building activity in the area. The soldiers that served in the garrison took an important part in Rome's policy in the East.

Keywords: Roman Empire, Parthia, Dura Europos, Roman army, Middle East, Severan dynasty.

Стаття надійшла до редакції 16.11.17.